

Katarzyna Pętlicka

Streszczenie doktoratu

Ekologia integralna w nauczaniu Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka

Kościół w swoim nauczaniu odnosi się do aktualnych problemów, z którymi zmagają się jednostki i społeczeństwa. Współczesną „kwestią społeczną” jest „kwestia ekologiczna”. Szczególnie aktualna stała się ona w czasie pontyfikatów Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka. Jej źródłem jest oderwanie człowieka od zasad moralnych. Błąd antropologiczny przekłada się na błąd ekologiczny. Człowiek uzurpując sobie rolę absolutnego władcy ziemi i jej zasobów doprowadza do dewastacji środowiska naturalnego. W reakcji na te problemy pojawia się zjawisko deifikacji natury przy jednoczesnym niedowartościowaniu osoby ludzkiej. Zachwianie relacji człowieka do natury jest konsekwencją nieposłuszeństwa pierwszych rodziców. Grzech ujawnia się w wymiarze wertykalnym jako zakłócenie relacji z Bogiem, co przekłada się na zachwianie równowagi w samym człowieku. To natomiast prowadzi do zaburzenia harmonii w relacji człowieka do świata.

Nauczanie społeczne Kościoła na temat ekologii odwołuje się do biblijnego opisu stworzenia człowieka i świata. Objawienie ukazuje świat jako kosmos, rzeczywistość dobrą i uporządkowaną. Jest on owocem działania Boga. Został stworzony z miłości i to ona sprawia, że Stwórca nadal podtrzymuje świat w istnieniu. W centrum rzeczywistości znajduje się człowiek jako jedyna istota stworzona na obraz i podobieństwo Boga. Ta szczególna relacja do Stwórcy decyduje o jego godności i szczególnym statusie pośród innych stworzeń. Wiąż z Bogiem kształtuje również odniesienie człowieka do świata. Tylko on jest w stanie pracować i uprawiać ziemię. Jemu została powierzona piecza i odpowiedzialność za stworzenie. Szczególna więź człowieka z Bogiem została jednak zaburzona przez grzech. Nieporządek tej relacji przejawia się w niewłaściwym odnoszeniu się do siebie samego, do innych ludzi oraz natury. Dlatego istotne znaczenie w odbudowywaniu tych odniesień ma zbawcze dzieło Chrystusa. Jego posłuszeństwo naprawia pierwotne nieposłuszeństwo. Pokusa samowystarczalności zostaje pokonana przez uznanie panowania Boga nad światem. W Chrystusie dokonuje się odnowienie podstawowych więzi, w których żyje człowiek. W Nim również możliwe jest właściwe odczytanie planu Bożego wobec stworzenia.

Kwestia ekologiczna powinna być rozpatrywana integralnie. Jej początkiem ma być troska o człowieka uwzględniająca relacje społeczne oraz środowisko naturalne. Zatem ekologia środowiska naturalnego, ludzka oraz społeczna stanowią różne wymiary tej samej troski o stworzenie.

Ekologia środowiska naturalnego odwołuje się najpierw do związków człowieka z naturą. Świat jest dla niego miejscem życia, środowiskiem pracy oraz przedmiotem kontemplacji. Z wymienionych związków wynikają określone prawa człowieka wobec przyrody. Jest to najpierw prawo do korzystania z warunków do godziwego życia. Papieże zwracają uwagę na prawo osób ubogich do ziemi, mieszkania i zatrudnienia. Kolejnym jest prawo do korzystania z zasobów przyrody. Poprzez pracę człowiek czyni sobie ziemię poddaną i zagospodarowuje jej bogactwa. Papieże mając na względzie dobro ubogich, przywołują zasadę powszechnego przeznaczenia dóbr. Współcześnie mamy do czynienia z paradoksem obfitości. Na świecie jest wystarczająca ilość żywności, by wykarmić wszystkich. Ubodzy jednak głodują ponieważ zasoby ziemi nie są sprawiedliwie dzielone. Wreszcie prawo do twórczej kontemplacji przyrody wiąże się z działalnością artystów. Przyroda jest dla nich twórczą inspiracją, by na różne sposoby wyrazić podziw dla wszystkiego co istnieje w świecie. Natomiast ludzie nauki poprzez swoje badania starają się odkryć prawdę otaczającego nas świata. Obcowanie z przyrodą jest sposobnością do kontemplacji Boga, okazją do odkrywania znaków Jego obecności w świecie i wyrażania wdzięczności za Jego dary. Z prawami związane są obowiązki. Jest nim przede wszystkim sprawiedliwy podział zasobów naturalnych, odpowiedzialne uprawianie ziemi i poszanowanie przyrody. Kolejnym obowiązkiem jest nawrócenie ekologiczne. Jego początkiem jest uznanie zależności człowieka i całego stworzenia od Boga. Przywrócenie więzi ze Stwórcą służy harmonii stworzenia przez Niego ustanowionej. Ważną powinnością jest asceza ekologiczna, która wyraża się w miłosiernym stylu życia charakteryzującym się miłością, służbą, dzieleniem się z potrzebującymi, wyobraźnią miłosierdzia. W trosce o środowisko naturalne istotną rolę odgrywa edukacja. Papieże podkreślają potrzebę edukacji młodych, formowanie świadomości ekologicznej oraz kształtowanie w nich postaw proekologicznych. Potrzeba wychowania w duchu szacunku dla stworzenia, by młodzi rzeczywiście przejmowali coraz większą odpowiedzialność za środowisko naturalne.

Kolejnym elementem integralnie rozumianej troski ekologicznej jest ekologia ludzka. Oznacza ona troskę o życie ludzkie na każdym etapie jego rozwoju. Poszczególne elementy stworzenia są ze sobą powiązane i to jak człowiek odnosi się do siebie i swoich potrzeb, jak

rozumie swoją godność i władzę nad stworzeniem, tak będzie traktował środowisko naturalne. Również sposób odnoszenia się do środowiska wpływa na to jak człowiek traktuje siebie samego. Współczesność niesie duże wyzwania w zakresie ekologii ludzkiej. Są one usytuowane głównie w wymiarze kulturowym. Jest to przede wszystkim kultura śmierci przejawiająca się w braku szacunku dla ludzkiego życia. Zamachy na ludzkie życie tracą charakter grzechu i przestępstwa. Jednocześnie opinia publiczna domaga się prawnego uznania praktyk aborcji i eutanazji. Papieże uznają te zamachy na ludzkie życie za grzechy przeciwko Stwórcy. Siłą napędową kultury śmierci jest egoizm i kultura antysolidarystyczna. Innym wyzwaniem jest kultura odrzucenia. Przejawia się ona w marginalizowaniu pewnych osób, grup i kategorii społecznych. Człowiek jest oceniany według kryteriów utylitarystycznych. Osoby nie przynoszące zysku stają się zbędne. Odrzucenie dotyka przede wszystkim nienarodzonych, dzieci, starych i chorych, ubogich i bezrobotnych. W kulturze marnotrawstwa obowiązuje zasada „użyj i wyrzuć”. Marnowana jest przede wszystkim żywność. Jest ona przejawem braku solidarności międzypokoleniowej i jakąś formą okradania ubogich, którzy mogliby zaspokoić swoje potrzeby gdyby dobra były sprawiedliwie dzielone. W kontekście kulturowych wyzwań rysują się konkretne zadania mające na celu ochronę i promocję ludzkiego życia. Ważnym zadaniem jest tu powrót do humanizmu teocentrycznego. Humanizm oparty na więzi z Bogiem kształtuje kulturę życia i charakterystyczną dla niej solidarność, sprawiedliwość i wzajemną odpowiedzialność. Pierwszą i podstawową komórką ekologii ludzkiej jest rodzina. Jest ona środowiskiem życia, przekazu wartości, miejscem praktykowania solidarności międzypokoleniowej. W rodzinie człowiek uczy się kochać i przełamywać mentalność indywidualistyczną. Rodzina przeciwdziała kulturze odrzucenia. Konkretnym przejawem troski o ekologię ludzką jest umacnianie rodziny, zapewnienie jej odpowiednich warunków życia. Kolejnym zadaniem jest krzewienie szacunku dla rodzącego się życia. Nie można pogodzić ochrony przyrody z usprawiedliwianiem aborcji, eutanazji lub innych zamachów na ludzkie życie. Odpowiedzią na dar życia ma być miłość i wdzięczność Bogu. Pewną formą promocji ekologii ludzkiej jest krzewienie cywilizacji miłości przejawiającej się w pierwszeństwie osoby przed rzeczą, ducha przed materią, etyki przed techniką oraz miłosierdzia przed sprawiedliwością. Ogólniej rzecz ujmując jest ona wezwaniem do praktykowania przykazania miłości. Miłość, będąca konstytucją chrześcijaństwa, jest siłą napędową rozwoju człowieka i całej ludzkości. Cywilizacja miłości jest według Franciszka kulturą troski. Jest zatem antidotum na kulturę śmierci, odrzucenia i marnotrawstwa. Miłość Boga prowadzi bowiem do przemiany relacji społecznych w których żyje człowiek.

Ekologia społeczna stanowi kolejny element ekologii integralnej. Papieże zwracają uwagę na jakość relacji społecznych, w których żyje człowiek. Wspólną podstawową jest rodzina. W niej kształtowane są cnoty społeczne. We wspólnocie rodzinnej dzieci uczą się miłości, uczciwości, wzajemnego szacunku, miłosierdzia i przebaczenia oraz solidarności międzypokoleniowej. Rodzina jest więc pierwszą komórką ekologii społecznej. Ważną wspólnotą dla integralnego rozwoju osoby ludzkiej jest również społeczność lokalna. Jest to miejsce bliskich i zrozumiałych dla człowieka relacji społecznych. Ważnym zadaniem jest zachowanie dziedzictwa kulturowego tych społeczności. Jest to bowiem przestrzeń osobowego rozwoju człowieka. Również w wymiarze globalnym osoba ludzka ma być dobrem samym w sobie. Ekologia gospodarcza domaga się globalizacji solidarności. Kierowanie się zasadą zysku za wszelką cenę doprowadzi do powstania ekonomii wykluczenia. Troska ekologiczna w tym wymiarze ma służyć wzmacnianiu sprawiedliwości społecznej, podnoszeniu jakości życia, dążeniu do większego dobrobytu oraz trosce o człowieka i środowisko społeczne. Chodzi zatem o zachowanie równowagi między „być”, a tym żeby więcej „mieć”. Ważnym elementem społecznej troski ekologicznej jest ekologia pokoju. Pokój jest darem Boga oraz owocem starań człowieka. Trzeba go nieustannie budować i chronić. Jego fundamentem jest szacunek dla godności i praw osoby ludzkiej, sprawiedliwość, rozwój i zachowanie ładu Bożego w świecie. Porządek w świecie jest owocem zachowania ładu wewnętrznego w człowieku. Ten natomiast płynie z modlitwy, nauki i pracy wprowadzającej ład w relację do Boga, następnie do siebie i natury. Budowanie pokoju rozpoczyna się w rodzinie, która uczy relacji naznaczonych braterstwem i wzajemnym szacunkiem. Rodzina buduje kulturę życia. Pokój jest również owocem dostępu do dóbr materialnych niezbędnych dla rozwoju człowieka. Wojny często wybuchają w wyniku rywalizacji o zasoby naturalne. Zatem troska o człowieka, rodzinę oraz integralny rozwój ludzki stanowi podstawę ekologii pokoju promowanej przez papieży.

Kościół angażuje się w rozwiązanie problemu ekologicznego poprzez obecność w sferze publicznej. Pełni w niej funkcję profetyczną. W odniesieniu do kwestii ekologicznej głosi biblijną prawdę o stworzeniu człowieka i świata. Drugim elementem tej funkcji jest krytyka wyrażająca się w piętnowaniu sytuacji nieprawidłowych. Negowanie zasad moralnych prowadzi do poniżenia godności i łamania praw człowieka, komplikuje więzi społeczne oraz zaburza relacje ze środowiskiem naturalnym. Kościół formuje sumienia i kształtuje trwałe postawy proekologiczne. Wiara głoszona przez Kościół motywuje do podejmowania działań na rzecz ochrony stworzenia rozumianego integralnie. Skłania do tego wiara w stworzenie świata przez Boga oraz troska o przyszłe pokolenia, które mają prawo do korzystania z zasobów

ziemi. Do większej odpowiedzialności za stworzenie zobowiązuje również przykazanie miłości. Duchowość ekologiczna powinna być budowana w oparciu o osobową więź z Chrystusem. Jej centrum ma być świętowanie niedzieli, szczególnie Eucharystii. Głęboka więź z Bogiem motywuje do troski o Jego stworzenie.

Summary

Integral ecology in the teaching of John Paul II, Benedict XVI and Francis

In its teaching, the Church addresses current problems facing individuals and societies. The “ecological question” is the contemporary “social question”. It became particularly relevant during the pontificates of John Paul II, Benedict XVI and Francis. Its source is to detach man from moral principles. The anthropological error translates itself into an ecological error. By usurping the role of the absolute ruler of the earth and its resources, man is leading the natural environment towards its destruction. The phenomenon of deification of nature along with undervaluing the human person, emerges as a response to these problems. The distortion of the relationship between man and nature is a consequence of the disobedience of the first parents. Sin reveals itself vertically as a disruption of the relationship with God, which translates into an imbalance within the person himself. This, in turn, leads to the disturbance of harmony in the relationship between the human being and the world.

The social teaching of the Church on ecology makes reference to the biblical description of the creation of man and the world. Revelation presents the world as a cosmos, a good and orderly reality. It is the fruit of God’s action. It was created out of love, and it is this love that causes the Creator to continue to keep the world in existence. The human, as the only being made in the image and likeness of God, is placed at the center of reality. This special relationship to the Creator determines his dignity and special status among other creatures. The relationship with God also shapes how man relates to the world. Only he is able to work and cultivate the land. He was entrusted with the care and responsibility for creation. Nonetheless, man’s unique relationship with God became disturbed by sin. The disorder of this relationship manifests itself in an improper relation to oneself, other people and nature. The salvific work of Christ is therefore essential in restoring these references. His obedience rectifies the initial disobedience. The temptation to self-sufficiency is overcome by the recognition of God’s dominion over the world. The fundamental relationships in which man lives, are being restored in Christ. Furthermore, it is possible to properly read God’s plan toward creation in Him.

The issue regarding ecology ought to be considered integrally. It starts with care for the human being, taking social relations and the natural environment into account. Hence,

environmental, human, and social ecology are different dimensions of the same type of care for creation.

Ecology of the natural environment appeals first to the relationship between the human and nature. For him, the world is a place to live in, a work environment and an object of contemplation. Certain human rights in relation to nature arise from these relationships. First of all, it is the right to make use of the conditions for a decent life. The popes draw attention to the right of the poor to land, housing and employment. Another one is the right to use natural resources. Through labor man makes the earth subject to himself and develops its riches. The popes, with regard to the welfare of the poor, invoke the principle of the universal purpose of goods. Nowadays, we are faced with the paradox of abundance. There is enough food in the world to feed everyone. However, the poor starve because the resources of the land are not equitably distributed. Finally, the right to creative contemplation of nature is connected with the activity of artists. Nature is a creative inspiration for them to express their admiration in different ways for everything that exists in the world. Whereas, people of science try to discover the truth about the world around us through their research. Communing with nature provides an opportunity to contemplate God, to discover the signs of His presence in the world and express gratitude for His gifts. There are obligations associated with rights. These include, first and foremost, a fair distribution of natural resources, responsible cultivation of the land and respect for nature. Ecological conversion is yet another responsibility. It begins by recognizing the dependence of man and all creation on God. The restoration of the relationship with the Creator serves the harmony of the creation established by Him. Ecological asceticism is an important obligation, which is being expressed in a charitable lifestyle characterized by love, service, sharing with those in need, and the imagination of mercy. Education plays an important role in caring for the natural environment. The popes emphasize the need to educate young people, develop ecological awareness and shape pro-ecological attitudes in them. There is a necessity for education in a spirit of respect for creation, so that young people truly take on ever greater responsibility for the environment.

Human ecology is another element of ecological care – understood integrally. It means caring for human life at every stage of its development. The different elements of creation are interconnected and the way man relates to himself and his needs, how he understands his dignity and authority over creation, show how he is treating the natural environment. And vice versa, the way he relates to the environment has an impact on how he treats himself. Modern times bring great challenges to human ecology. They are mainly situated in the cultural dimension.

It is, mainly, the culture of death that manifests itself in the lack of respect for human life. Attacks on human life lose the character of sin and crime. At the same time, the public opinion is demanding legal recognition of the practices of abortion and euthanasia. The popes recognize these attacks on human life as sins against the Creator. Selfishness and the culture of anti-solidarity are the driving force behind the culture of death. Another challenge is the culture of rejection. It manifests itself in the marginalisation of certain people, groups and social categories. Man is judged according to utilitarian criteria. People that do not bring any profit are regarded as redundant. The rejection primarily affects the unborn, children, the old and the sick, the poor and the unemployed. In a culture of waste, the principle “use it and throw it away” is applied. Food in particular is being wasted. It is a manifestation of the lack of solidarity between generations and some form of robbing of the poor, who could satisfy their needs if the goods were fairly distributed. In the context of cultural challenges, specific tasks are assigned to protect and promote human life. An important assignment here is to return to theocentric humanism. Humanism based on a relationship with God shapes the culture of life and its characteristic solidarity, justice and mutual responsibility. The family is the first and fundamental cell of human ecology. It is the environment of life, the transmission of values, and a place for practicing solidarity between generations. In the family, the person learns to love and overcome the individualistic mentality. The family counteracts the culture of rejection. Strengthening the family and providing it with appropriate living conditions is a concrete manifestation of concern for human ecology. The following task is to foster respect for the newborn life. The protection of nature cannot be reconciled with the justification of abortion, euthanasia or other attacks on human life. Love and gratitude to God ought to be the response to the gift of life. The fostering of a civilisation of love, that manifests itself in the primacy of the person over the thing, spirit over matter, ethics over technology and mercy over justice – is a certain form of promotion of human ecology. More generally speaking, it is a call to practice the commandment of love. Whereas love, which is the constitution of Christianity, is the driving force behind the development of man and all humanity. According to Francis, the civilization of love is a culture of care. It is therefore an antidote to the culture of death, rejection and waste. After all, God’s love leads to the transformation of social relations, which man lives in.

Social ecology is another element of integral ecology. The popes pay attention to the quality of the social relationships, which human beings live in. The primary community is the family, in which social virtues are being shaped. It is in the family community that children learn about love, honesty, mutual respect, mercy and forgiveness, as well as solidarity between

generations. Therefore, the family is the first cell of social ecology. The local community is also an important community for the integral development of the human person. It is a place of close and understandable social relationships for man. The preservation of the cultural heritage of these communities is an important task, since it is a space for the personal development of man, who should be good in himself also in the global dimension. Economic ecology demands a globalization of solidarity. Following the principle of gaining profit at all costs will lead to the creation of an economy of exclusion. Ecological concern in this dimension is intended to enhance social justice, improve the quality of life, strive for greater prosperity and care for man and the social environment. It is therefore a matter of maintaining a balance between “being” and “having” more. The ecology of peace is an important element of ecological social concern. Peace is a gift from God and the fruit of human efforts, that must constantly be built and protected. Respect for the dignity and rights of the human person, justice, development and the preservation of God’s order in the world is its foundation, of which order in the world is the fruit of preserving the inner order in man. This, however, flows from prayer, learning and work, introducing orderliness into the relationship with God, then with oneself and nature. Peace building begins in the family, which teaches relationships marked by brotherhood and mutual respect. The family builds a culture of life. Peace is also the fruit of access to material goods necessary for human development. Wars often break out as a result of competition over natural resources. Thus, concern for the human being, the family and integral human development forms the basis of the ecology of peace, which is promoted by the popes.

The Church is committed to solving the ecological problem by being present in the public sphere, where it is fulfilling a prophetic function. It proclaims the biblical truth about the creation of man and the world, with regard to the ecological issue. Criticism is the second element of this function which is expressed in stigmatizing inappropriate situations. Negation of moral principles leads to the degradation of dignity and violation of human rights, complicates social ties and disturbs relations with the natural environment. The Church forms consciences and shapes sustainable pro-ecological attitudes. Faith proclaimed by the Church motivates to take action to protect the integrally understood creation. This is encouraged by faith in God’s creation of the world and concern for future generations who have the right to use the earth’s resources. The commandment of love obliges us also towards greater responsibility for creation. Ecological spirituality should be built and based on a personal relationship with Christ, where the celebration of Sunday, especially the Eucharist, is to be the center of it. In this way, a profound relationship with God motivates us to care for His creation.